

NEV'İNİN BAHAR VE KIŞ İLE İLGİLİ İKİ GAZELİ

M. Nejat SEFERCİOĞLU*

ÖZET

Nev'î, Dîvan edebiyatımızın İran edebiyatının tesirinden kurtulup zirveye ulaştığı ve Fuzûlî, Bâkî gibi kendi klâsiklerini yetiştirdiği XVI. yüzyılda yaşamış şairlerimizden biridir. Kaynaklarda iyi bir şair olduğu belirtilmekle beraber adı zirve şairler arasında anılmamaktadır. Bununla birlikte gerek şiirleri üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerden ve gerekse eserleri üzerinde yapılan diğer çalışmalardan hareketle, aynı zamanda Bâkî'nin sınıf arkadaşı olan bu mütevâzî âlim-şairin, devrinin zirve şairleri arasında zikredilmeyi hak edecek güzellikte eserlere imza atmış olduğunu gördük. Bilhassa şiirlerinden hareketle varmış olduğumuz kanaate göre Nev'î, renkli ve orijinal hayalleri, dili kullanmadaki mahareti, kendi ifadesiyle "sanatsız fakat âşıkâne" edası, duygularını ifadedeki samimiyeti, tasavvufa olan vukûfiyeti ve düşüncelerini ifadede gösterdiği kudret ile çağdaşı olan şairler arasında ilk saflarda yer almaya layık bir sanatkârdır. Makalemizin konusunu teşkil eden ve aşağıda incelemeye çalışacağımız iki şiiri de onun sayıca oldukça fazla olan güzel şiirinin niteliği hakkında bize fikir verebilecek mahiyettedir.

Anahtar kelimeler:

XVI. yy. Klâsik Türk Edebiyatı, Nev'î, şerh, şiirde sosyal hayat.

Nev'î, Dîvan edebiyatımızın İran edebiyatının tesirinden kurtulup zirveye ulaştığı ve Fuzûlî, Bâkî gibi kendi klâsiklerini yetiştirdiği XVI. yüzyılda yaşamış şairlerimizden biridir. Kaynaklarda iyi bir şair olduğu belirtilmekle beraber adı zirve şairler arasında anılmamaktadır. Bununla birlikte gerek şiirleri üzerinde yapmış olduğumuz incelemelerden¹ ve gerekse eserleri üzerinde yapılan diğer çalışmalardan² hareketle, aynı zamanda Bâkî'nin sınıf arkadaşı olan bu mütevâzî âlim-şairin, devrinin zirve

* Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Mustafa Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, 2. bs. Ankara 2001.

² Hande Özer, *Nev'î'nin Hasb ü Hâl'i*, İstanbul 1196 (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi); Semra Köse, *Nev'î'nin Üç Eseri: Nevâ-yn Uşşâk-Faşlun fî-Fazîleti'l-Işk-Hadîs-i Erbâin Tercümesi*, İstanbul 2000 (M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

şairleri arasında zikredilmeyi hak edecek güzellikte eserlere imza atmış olduğunu gördük. Bilhassa şiirlerinden hareketle varmış olduğumuz kanaate göre Nev'î, renkli ve orijinal hayalleri, dili kullanmadaki mahareti, kendi ifadesiyle “sanatsız fakat âşıkâne” edası, duygularını ifadedeki samimiyeti, tasavvufa olan vukûfiyeti, ve düşüncelerini ifadede gösterdiği kudret ile çağdaşı olan şairler arasında ilk saflarda yer almağa lâyık bir sanatkârdır. Makalemizin konusunu teşkil eden ve aşağıda incelemeye çalışacağımız iki şiiri de onun sayıca oldukça fazla olan güzel şiirinin niteliği hakkında bize fikir verebilecek mahiyettedir.

Bugün Divan şiirini anlamakta karşılaştığımız zorluk, bugüne kadar yerleşmiş olan yanlış kanaatin aksine, doğrudan doğruya dilinden kaynaklanmamaktadır. Elbette ki dilindeki Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin meydana getirdiği bir sıkıntı vardır. Yalnız Divan şiirinin dili değil, ondan daha ağır ve anlaşılmasız olan Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatlarının ve hatta onları takip edip günümüze ulaşan edebiyatlarımızın dili bile, bugünün nesli için anlaşılmasız hâle gelmiştir. Dünün en güzel Türkçe örnekleri olarak gösterilen, Ömer Seyfettinlerin, Hâlide Ediplerin, Reşat Nûrilerin ve muasırımızın eserleri bugün okullarımızda günümüz Türkçesine çevrilmek üzere ödev olarak veriliyor ve sözlük kullanılmadan genç nesiller tarafından anlaşılamiyorsa, üzerinde durulması gereken önemli bir eğitim ve kültür sorunu var demektir.

Divan şiirini kolay anlayamayışımızın temel sebebi, bu şiirin geniş kültürüne yeterince vâkıf olamamamızdır. Bu eksikliğimizden dolayı ne üzerinde durduğumuz sanat eserinin devrine, ne sanatkârının çevresine, ne de sanatkârın hayal dünyasına girmemiz mümkün olamamaktadır. Bütün zorluk kendimizi “sanatkârın yerine koyamamak”tan, diğer bir ifâdeyle “sanatkârın tarafına geçememek”ten kaynaklanmaktadır. Bunu yapamayışımızın sebebi ise Dîvan şairi kadar Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine vâkıf; Dîvan şiirini oluşturan Kur’ân, hadîs, peygamber kıssaları, evliyâ menkıbeleri, Şehnâme, tasavvuf ve devrin yerli malzemesine yeteri kadar hâkim olamamamızdır. Ayrıca Divan şairlerinin önemli bir kısmının aynı zamanda âlim ve sanatkâr olmaları, olmayanların ise en azından devrin ilim ve sanatına ait bilgilere, kabaca da olsa, âşina olduklarını unutmamak lâzımdır. Bir başka husus da Divan şiirinin kendi ekolü içinde sahip olduğu sanat anlayışını ve prensiplerini iyi anlama ve kavrama meselesidir. Bu konuda da yeterli bilgiye tam anlamıyla sahip olduğumuz her zaman münakaşaya açık bir husustur. Divan edebiyatını şöyle veya böyle karalayıp reddetmeden önce, bu konudaki noksanlarımızı tespit edip onları gidermenin yollarını aramamız daha olumlu değerlendiri-

melerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Böylesi hem daha doğru hem daha adil olur. Altı yüz yıllık bir kültür hazinesini, bir mirasyedi hovardalığı ile elimizin tersiyle itip atmak kolay olan yoldur. Zor olan, ona sahip çıkıp onu anlamaya ve anlatmaya çalışarak yeni nesillere intikal ettirmek ve yeni meydana getirilecek eserlerle sağlam zeminler hazırlamaktır.

Kültür varlıklarımızı değerlendirmek elbette ki yapmamız gereken faaliyetlerin başında gelmelidir. Ancak yerine getirmemiz gereken önemli bir başka husus da iyi veya kötü, güzel veya çirkin, sevimli veya sevimsiz hangi vasıfları taşırlarsa taşısınlar, hiçbir kültür varlığımızı reddetmeme gerekliliğidir. Zaten bu hakkı bize hiç kimse veremez veya hiç kimsenin böyle bir davranış içine girmeye hakkı yoktur. Kültür varlıklarımız öz çocuklarımız gibidirler. Olumlu veya olumsuz özellikleri ne olursa olsun, onlar bize aittirler ve onları reddetmek imkânımız yoktur. Bu sebeple, kültürümüze ait her değeri anlamaya ve anlatmaya mecbur ve görevli olduğumuzu daima göz önünde bulundurmak durumundayız.

Divan edebiyatımızın kasîde nazım şekliyle yazılmış manzumelerinin “*nesib*” ve “*teşbib*” adı verilen ilk bölümüne, işlenen konuya göre, “*Bahâriye* (*Rebûiye*), *Şitâiye*, *Berfiye*, *Temmûziye*, *Sayfiye*, *Ramazâniye*, *İydiye* (*Bayrâmiye*), *Nevrûziye*, *Rahşiyeye* vb. gibi adlar verildiğini biliyoruz.³ Bu özel durumların dışında, aynı konularda diğer nazım şekilleriyle ve bilhassa *gazel* nazım şekliyle yazılmış manzumelere de hemen hemen her divanda rastlamak mümkün olmaktadır.

Bu yazımızın konusunu teşkil eden iki gazel de *şitâ* yani kış ve *nevrûz* yani baharın başlangıcı ile ilgilidir. Dîvanlarda hem *şitâiye*⁴ hem de *nevrûziye*⁵ başlığı taşıyan kasideler olduğu gibi redifleri *şitâ* veya *nevrûz*

³ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1995, s. 122-152.

⁴ Şitâiye örnekleri için bkz. *Bâkî Dîvanı, Tenkidli Basım*, Haz. Sabahattin Küçük, Ankara 1994, s. 53 (K/21, 34 beyit); Cihan Okuyucu, *Cinânî, Hayatı, Eserleri, Dîvanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara 1994, s. 128 (K/41, 56 beyit); *Enderunlu Vâsıf Dîvanı*, Haz. Raşan Gürel, İstanbul [t.y.], s. 229 (K/17, 57 beyit); Fuzûlî, *Türkçe Dîvan*, Haz. Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgân Cunbur, Ankara 1958, s.110 (K/XXXVII, 45 beyit); *Nedim Dîvânı, Külliyyât*, Haz.: Halil Nihad [Boztepe], İstanbul 1340, s. 41 (57 beyit); *Nev'î: Dîvan, Tenkidli Basım*, Haz.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul 1977, s. 65 (K/XX, 35 beyit), s. 85 (K/XXVI, 11 beyit), s. 116 (K/XXXVIII, 41 beyit), s. 128 (K/XLII, 27 beyit Farsça); *Râmî Dîvânı*, Haz.: Erdal Hamami, Ankara 2001, s 178 (K/22, 43 beyit); Yahyâ Bey: *Dîvan. Tenkidli Basım*, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul 1977, s. 110 (K/26, 50 beyit).

⁵ Nevrûziye örnekleri için bkz.: Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanının Tenkidli Metni*, Erzurum 1981, s. 76 (K/VIII, 18 beyit); Yahyâ Bey, *a.g.e.*, s. 119 (K/28, 39 beyit).

olan gazeller de vardır.⁶ Bunlara sadece kar ile ilgili olan *berfiyeleri* ve baharla ilgili olan *bahâriyeleri* de ilave edersek, bu konularda umduğumuzdan çok daha fazla manzume ve bu manzumelerde yer alan çok değişik ve renkli hayellerle karşılaşmamız mümkün olabilir.

Tahlile çalışacağımız birinci gazel; baharın başlangıcıyla yani nevrüz ile ikinci gazel ise kış mevsiminin tahammülü zor soğuğu ile ilgilidir. Beşer beyitten ibaret olan her iki gazelde de şairin konuyu, gözlemlerinin ışığında ve sanatkârlık gücünün kudretiyle, nasıl özlü bir şekilde ifade ettiğini kolayca görmek mümkündür. Gerek vezinlerin kullanılışlarındaki rahatlık, gerek şiirlerin ahenginde ulaşılan seviye, gerek kelime seçimlerindeki isabet ve gerekse üsluplarındaki sağlamlık bakımından her iki gazel de zevkle okunmaya ve üzerinde durulmaya değer nitelikleri taşımaktadır. Örnek olarak aldığımız bu iki gazelin özellikleri, Nev'î'nin sadece gazellerinde değil, diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerinin de genel bir vasfı durumundadır. Bu sebeple Nev'î Dîvânı'nın zaman zaman karıştırılmasında, bu işe gönül verenler ve şiirden anlayanlar için her zaman çok hoş sürprizlerle karşılaşmak imkânı vardır.

Nevrûz irişüp hurrem olup âlem açıldı

Yüzi gözi güldü çemenün bâdem açıldı

“*Nevruz erişti (bahar geldi), tabiat ve insanlar ferahlayıp neşelendi; kırların yüzü gözü güldü (her taraf çeşit çeşit çiçeklerle donandı) ve badem ağacı çiçek açtı (gözünü açtı)*” şeklinde düz yazıya çevirebileceğimiz gazelin matla beytine şairin “nevrûz” kelimesiyle başlamış olması dikkat çekicidir. Farsça birleşik bir isim olan ve “yeni” anlamına gelen “nev” ile “gün” anlamına gelen “rûz” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşan “nevrûz” kelimesi “yeni gün” anlamına gelir. Nevrûz, güneşin koç burcuna girdiği gün olup eski takvimimizde 9 Mart, bugün kullandığımız takvimimizde 21 Mart gününe denk gelir. İlkbaharın başlangıcıdır ve Celâlî takvimine göre yılbaşısıdır. Allah (cc) âlemi ve Âdem'i o gün yaratmıştır.⁷ Nevruz'un geleneklerimizde de önemli bir yeri vardır ve o gün insanlar bahar coşkusu yaşarlar. Nev'î'nin de gazeline “Nevrûz” kelimesiyle başlaması bu duyguları en iyi şekilde ifade etmek içindir. Birinci mısradaki yer alan bir diğer önemli ke-

⁶ Ahmet Mermer, *Mezâkî. Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanının Tenkidli Metni*, Ankara 1991, s. 386 (G/170, 16 beyit); *Nâil-i Kadîm Dîvânı*, Haz.: Halûk İpekten, İstanbul 1970, s. 264 (G/77, 7 beyit); *Nefî Dîvânı*, Haz.: Metin Akkuş, Ankara 1993, s. 302 (G/45, 7 beyit); *Râmî Dîvânı*, s. 422 (G/120, 10 beyit).

⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*, Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs, Ankara 2000, s. 558.

lime “kâinat” ve “bütün insanlar” anlamına gelen “âlem” kelimesidir. “Ulaşmak, nâil olmak, kavuşmak, yetişmek” gibi birçok anlamlara gelen “erişmek” ile redif olarak seçilen ve “kapalı bir nesnenin açılması, ferahlamak, uzaklaşmak, içini dökmek” gibi değişik anlamlara gelen “açılmak” fiilleri ise mısraın ve dolayısıyla beytin anahtar kelimeleridir. Bu sebeple şair matla beytinin birinci mısraında zamanın dönüp dolaşıp yeniden ilkbahara ulaştığını, kâinatın açıldığını yani bütün tabiattaki bitkilerin canlandığını ve insanların, kışın sıkıntılarından kurtulup kırlara çıkarak ferahladıklarını ifade eder. Şair, tabiattaki ve insanlardaki bu coşkuyu ve sevinci ifade eden “şen, sevinçli, güler yüzlü, gönül açan, taze” anlamlarına gelen “hurrem” kelimesini “hurrem olup” şeklinde kullanarak anlamı pekiştirir. Hurrem kelimesinin ikinci mısra da ilgi kurduğu en önemli ifade ise “aşırı derecede sevinci, coşkuyu, güzelliği ve neşeyi” ifade eden “yüzü gözü gülmek” deyimidir. Nev’î bu deyim tabiatın rengârenk bezemesini ifade etmek için tercih ederken, “bâdem açıldı” ifadesiyle hem baharda ilk çiçek açan meyve ağaçlarından biri olan badem ağaçlarının çiçek açtığını, hem de Divan şiirinde çok sık kullanılan “göz-bâdem” benzetmesini işaret ederek, “tabiatın kış uykusundan uyanıp gözlerini açtığını” da ifade etmektedir. Burada bitkilerin çiçek açıp tomurcuk verdiği noktalara da “göz” denildiğini hatırlamakta fayda vardır. Nev’î’nin bahar tasviri ihtiva eden bu nefis gazeline, böyle bir coşku ve neşe içinde başlamış olmasının sebepleri arasında, bahar mevsiminin şair bir ruhta uyardığı duyguların da yer aldığı şüphesizdir. Çünkü bahar aşk, tutku ve güzel duyguların filizlendiği bir mevsimdir.

Gülzâr-ı cinân revnakını virdi çemenler

Bir pâre keder gitdi dil-i âdem açıldı

Şair, “Yeşil alanlar (bağ ve bahçeler) cennetlerin gül bahçelerinin güzelliğinin, tazeliğinin bir benzeri oldu; keder gitti, biraz olsun insanların gönlü açıldı (ferahladı)” dediği ve hüsn-i matla beytine yakışır güzellikte tanzim ettiği ikinci beyitte, tabiattaki bu yenilenmeyi ve güzellikleri daha da ileri götürüp, “cennetlerin gül bahçeleri” gibi bu dünyada bulunmayacak bir güzelliğe benzeterek, onun değerini daha da yüceltmektedir. Bu güzellik cümbüşü ve baharın verdiği ferahlama duygusu ise insanın gönlünün açılmasının en önemli sebebidir. “Açılmak” fiili burada hem ferahlamak hem de gönlün baharla beraber her türlü güzel duyguya kapılarını açmak anlamında kullanılmıştır. Beyitte yer alan “gülzâr-ı cinân” ile “âdem” kelimeleri arasındaki ilgi de şair tarafından gözetilmiştir. Cennet, insana lâıyk görülen bir mekândır ve “Âdem Peygamber”in ilk bulunduğu mekân da

“cennet”tir. Bu yönüyle de beyit baharın insanlara verdiği manevî huzur açısından da zenginlik arz etmektedir.

Çözdi girih-i sünbüli dendân-ı benefşe
Miftâh-ı sürûr ile kilid-i gam açıldı

Nev’înin “*Menekşenin dişü sümbülün düğümünü çözdü; neşenin anahtarıyla gamın kilidi açıldı*” dediği üçüncü beyitte; ilkbaharın gelmesiyle bunaltıcı kış şartlarından kurtulan insanların “gam”dan “sürûr”a dönüşen duyguları, menekşe ve sümbül gibi baharın müjdecisi çiçeklerle ve “düğüm, kilit, anahtar” gibi günlük hayatımızın ayrılmaz parçası olan unsurlarla ifade edilirken, Divan şiirinin hayatla iç içe olduğunun en güzel örneklerinden biri de ortaya konulmuş olmaktadır. Sümbül, baharda ilk açan çiçeklerden biridir ve siyaha yakın koyu mor rengi ile düğümü andıran kıvrım kıvrım çiçekleriyle beyitteki “düğüm (giriş)”, “kilid” ve “gam” kelimeleriyle hem şekil hem de anlam bakımından yakından ilişkilidir. Aynı şekilde baharın ilk açılan çiçeklerinden biri olan “menekşe (benefşe)” ile “diş (dendân)”; “anahtar (miftâh)” ile “neşe (sürûr)” kelimeleri arasında da şekil ve yakın anlam ilgisi vardır. Ayrıca beyitte yer alan gayrı müretteb leff ü neşr sanatı da anlamı daha da kuvvetlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Elle açılmayan çok sıkı düğümlerin, dişlerin yardımıyla açılması gibi her gün kullandığımız bir yöntemi de burada hatırlamamızda fayda vardır. Menekşenin yapraklarıyla bilhassa dişlerin görünüşleri ve eski anahtarların elle tutulan kısımlarıyla yine menekşenin yaprakların şekli arasındaki şaşırtıcı benzerliğe de dikkat etmemiz gerekir. Düğüm, kilit ve gam insana sıkıntı veren, onun özgürlüğünü kısıtlayan ve mutsuz eden unsurlardır. Buna karşılık açılmaz gibi görünen düğümleri çözen diş, kapalı bir kilidi açan anahtar bu sıkıntıları ve özgürlüklerin kısıtlanmasını ortadan kaldıran, dolayısıyla neşeyi ve mutluluğu sunan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gül tutdı kulak lâle açup ağzını kaldı
Gülşende seher kıssa-i câm-ı Cem açıldı

Şairin “*Seher vakti gül bahçesinde Cem’in kadehinin hikâyesi anlatılmaya başlandı; (bunu gören) gül kulak tuttu, (hikâyenin güzelliği karşısında) lâle de şaşkınlığından ağzını açtı kaldı*” dediği dördüncü beyitte “açılmak” fiilinin “anlatmaya başlamak, hikâye kitabının açılması, sohbet ve içki meclisinin başlaması” gibi anlamlara gelecek şekilde kullanıldığına da dikkat etmemiz gerekir. Gül ile kulak arasındaki şekil benzerliği açıktır, ayrıca renk ilgisi de akla gelebilir. Lâle ile açılmış ağız arasında da aynı benzerlikleri

görmek mümkündür. Nev'î bu özelliklerin yanında “isteyerek dinlemek, kulak kabartmak” anlamlarına gelen “kulak tutmak” ile “aşırı derecede şaşırıp kalmak” anlamına gelen “ağzını açıp kalmak” deyimlerini usta bir şaire yakışacak güzellikte kullanarak maharetini gösterirken, bu durumlara sebep olan hikâyeyi de “Cem'in kadehinin hikâyesi” olarak isimlendirir. Baharda kurulan sohbet ve içki meclislerine de işaret ederek, çizdiği bahar tablosunun eksiklerini tamamlar. Nev'înin, hikâye olarak şarabın mucidi olduğuna inanılan Cem (Cemşîd)'in kadehinin hikâyesini seçmiş olmasındaki temel sebep, hem bahar mevsimi hem bu mevsimde kurulan sohbet ve içki meclislerinde içki içilmeye başlanması, hem de gülün ve bilhassa lâlenin renk ve şekil bakımından kırmızı şarap dolu kadehle olan ilgisi önemli bir yer tutmaktadır.

Mestâne gice ağladı bir gözleri bâdâm

Nev'î gül-i terden ne aceb bâdem açıldı

“Ey Nev'î! Gözleri bademe benzeyen güzel, gece boyunca sarhoşasına ağladı; taze gül (gonca)den ne şaşırtıcı bir bâdem açıldı” denilen makta beytinde şairi şaşırtan ise taze gül goncasının badem açmasıdır. Buradaki badem, taze gül goncasına benzeyen sevgilinin gözyaşı dökken güzel gözleridir. “Mest” sarhoş, “mestâne” sarhoşa yakışacak şekilde, sarhoşasına anlamına gelir. Ayrıca “baygın bakışlı göz” için de kullanılır. İçki içen insanların ve çok ağlayıp gözyaşı dökken insanların gözleri kızarır. Halk arasında bu durum “ağlamaktan gözleri kan çanağına döndü” şeklinde ifade edilir. Göz ile badem arasındaki şekil benzerliği de açıktır. Halk arasında iri gözlü güzeller için “bâdem gözlü” ifadesi sıkça kullanılır. Sevgilinin gonca (tâze güle = gül-i ter)ya benzetildiği beyitte, bâdem gözlü, baygın bakışlı sevgilinin ağladığı ifade edilirken gözyaşları da şekil, renk ve yerlere saçılma özelliklerindeki benzerlik bakımından, hafif bir rüzgârda bile dökülen badem ağacının çiçeklerine benzetilmiştir. Buradaki badem, sevgilinin gözyaşı dökmekten kızarmış, gül goncasına benzeyen güzel gözleridir. Şairi şaşırtan da ağlamaktan kırmızı gül goncasına dönen gözlerin, seher vaktinde normale dönüp, badem şeklindeki güzelliğine kavuşmasıdır. Nev'î bu durumu “gül-i terden ne acep bâdem açıldı” şeklinde ifade etmiştir. Burada “açılmak” fiilinin “meyveye dönmek” anlamında kullanıldığına da dikkat etmemiz gerekir. Çiçek meyvenin sebebidir ve çiçekler dökülünce “çağla” dediğimiz meyve oluşmaya başlar. Sevgilinin güzel gözleri de bir badem çağlası olarak hayal edilmiştir.

xxx

Nev'î'nin üzerinde duracağımız ikinci gazeli⁸ kış mevsimi, daha doğrusu kış soğğunun şiddetiyle ilgilidir. Kış mevsiminin ne kadar sert geçtiğini ifade etmek için “Denizler dondu” yahut “Kediler damdan dama atlarken havada donup kaldı” gibi birçok abartılı ifade kullanılır. Ancak bu ifadelerin Nev'î'nin ,

Şöyle serd oldu yine sarsar-ı deyden bu cihân

Oldı mihr âteşi sincâbî sehâb içre nihân

şeklindeki, “*Kışın soğuk rüzgârından bu cihan öyle soğudu ki, güneş ateşi, sincap renkli bulutun içinde görünmez oldu*” dediği matla beytiyle başlayan beş beyitlik gazelinde, sanatkârane bir edaya büründüğü söylenebilir. Güneş bütün âlemi ısıtan bir ateş topudur. Şairin “mihr âteşi” ifadesinin sebebi de budur. Bulutlar ise renk, şekil, sıcaklık ve yumuşaklık hissi uyandırması sebebiyle aynı özellikleri taşıyan ve soğuktan koruyucu bir giyim eşyası yapımında kullanılan sincap kürküne benzetilmiştir. Teşhis sanatıyla; güneşin, şiddetli kışın soğğundan korunmak için sincap derisinden yapılmış bir kürke bürünen insan gibi düşünüldüğü beyitte kışın şiddeti oldukça çarpıcı bir şekilde ifade edilmiştir.

Bu derece kızgın ve kuvvetli bir ateşin, korunmak için, renk ve şekil benzerliği sebebiyle, sincap derisinden yapılmış bir kürke benzetildiği bulutların içine saklanmasına sebep olan soğuk elbette ki tarifi çok zor bir soğuk olmalıdır. Bu soğuk başka beyitlerde geçen ifadelerinden de anlaşıldığı kadarıyla, Nev'î'nin uzun süre yaşadığı Edirne'nin soğğudur. Nev'î, “Edrine” redifli gazelinin makta beytinde de Edirne şehrinin soğğunu sevgisi olmayan bir güzele benzetir ve her ikisinin de insanın yerini ateş edeceğini ifade eder. “*Ey Nev'î! Korkarım ki Edirne'nin kışı, şu sevgisi yok sevgili gibi, sonunda bizim yerimizi ateş eder*” dediği,

Korkarın şol mihri yok dilber gibi âhır bizüm

Âteş eyler yirümüz Nev'î şitâ-yı Edrine⁹

şeklindeki güzel beytinde de Edirne'nin dayanılmaz kışını anlatırken, “mihr” kelimesinin “güneş” ve “sevgi, muhabbet” anlamlarından ustaca yararlanmaktadır. Güneşsiz veya sıcaklığını, tesirini kaybetmiş güneşe sahip Edirne'nin soğuk kışı nasıl insanı ocağın (ateşin) başına mahkûm

⁸ Nev'î: *Divan, Tenkitli Basım*, Hazl.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, İstanbul 1977, s. 444 (G/359).

⁹ Nev'î: *a.g.e.*, s. 468 (G/399-6).

ederse, gönül kaptırılan vefasız, sevgisiz bir güzel de âşığın yüreğine ateş düşürür. Her iki durumda da âşığın (şairin) yeri ateştir.

Nev'î, “*Güneş ateşinin, soğuşun şiddetinden kar pamuğuna zarar verecek gücü kalmadı*” dediği,

Kalmadı şiddet-i sermâ ile hîç tâkati kim

Penbe-i berfe ide âteş-i hurşîd ziyân

gazelin ikinci beytinde, matla beytinde işaret ettiği kış soğuşuna bir başka boyut kazandırır ve güneşi yine ateş yumağı olarak düşünür. Ancak bu ateş yumağı kışın şiddetinden o kadar güçsüz düşmüştür ki, ateşe hiç dayanmayan iki unsura, pamuğa ve kara zarar veremeyecek hâle gelmiştir. Şairin “kar pamuğu (penbe-i berf)” terkiibini bilhassa tercih ettiği açıktır. Bu iki unsur hem renk, hem yumuşaklık, hem şekil, hem de ateşe olan dayanıksızlıkları sebebiyle birbirlerine benzerler. Kış güneşi de gerçekten ısı bakımından çok güçsüzdür. Her tarafı ıslıl ıslıl aydınlatır, hatta beyaz karda yansımaları sebebiyle daha çok ıslıklı görünür ama gücü karı eritmeye yetmez.

Gazelin,

Sîm-tenler yolına varını harc eylemeğe

Bozar altını yine akçaya sarrâf-ı zamân

şeklindeki ve “*Zaman sarrafı, gümüş tenli güzellerin yoluna harcamak için yine altını akçaya bozar*” dediği üçüncü beytinde şair, işlenmiş kıymetli madenlerin ticaretini yapan bir sarrafa benzettiği zamanı, aynı zamanda hovardalık yapmak için hazırlık yapan biri olarak da düşünür. Zaman sarrafının, gümüş tenli güzellerin yoluna harcamak için bozdurduğu altın, para; şekil, renk ve değer bakımından ilgi kurduğu güneş ve güneş altınının bozulmasından meydana gelen gümüş paralar da kar taneleridir. Şairin “gümüş tenliler (sîm-tenler)” ifadesini tercih etmesinin iki sebebi olmalıdır: Birincisi, güzellerin teni gümüş gibi beyaz ve değerlidir. Ayrıca gümüş kelimesinin memleketim olan Nevşehir ve yöresinde “gümüş gibi yıkamak” şeklindeki yaygın kullanılışı ile kazandığı temizlik anlamı da bu ilgiye uygun düşmektedir. İkincisi şair, gümüş para olan akça (akçe) ile ilgi kurabilmek için de bu terkiibi tercih etmiştir. Gümüş para (akça) ile kar taneleri arasında da açık bir şekil ve renk ilgisi vardır. Kışın, güneş kaybolmuş yani altın para bozulmuş, kar yağmaktadır, yani ortada bozuk para olarak akçeler bulunmaktadır.

Nev'î,

Mihr ayvasını hıfz itmek için koydı felek

Penbe-i ebr ile sandûka-i gerdûna saman

“Felek güneş ayvasını saklamak için (olgunlaştırıp ona değer kazandırmak için) bulut pamuğuna sarıp gök sandığına koydu” dediği, gazelinin dördüncü beytinde de yine tabiatı ve çevresini çok iyi gözlemenin, içinde yaşadığı cemiyyetin hayatı kolaylaştırmak için bulduğu pratik çözümleri şiirine aktarmanın güzelliğini yakalamıştır. Bunlardan biri de henüz tamamen olgunlaşmamış meyvelerin pamuklara sarılıp sandıklarda saklanarak olgunlaşmaya terk edildiği ve zamanı gelince yani olgunlaşınca -ki bu genellikle kış mevsiminin ortaları veya sonudur- kullanıldığı hususudur. Bugünkü ileri teknolojinin ortaya çıkardığı soğutucu gibi imkânların bulunmadığı, şiirin yazıldığı XVI. yüzyılda geçerli olan bu pratik meyveleri koruma yolu, bugün bile bu imkânlara sahip bulunmayan yörelerde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Meyvelerin olgunlaşarak değer kazanmasını temin eden metodun bu yönünü beyitteki “servet, zenginlik” gibi anlamlara da gelen “saman” kelimesi sağlamaktadır. Soluk kış güneşi, şekil ve renk bakımından, henüz olgunlaşmamış bir ayyaya; bulutlar, yine renk ve şekil benzerliği sebebiyle güneş ayvasının sarıldığı pamuğa; gökyüzü, bulut pamuğuna sarılmış ham ayvaların konulduğu sandığa; felek de teşhis sanatıyla bu işlemi yapan bir insana benzetilmiştir. Kış aylarında ısıtma özelliğini ve yazın taşıdığı rengini kaybedip soluk ve ısı bakımından tesirsiz olan güneşin zamanla, ham bir ayvanın olgunlaşması gibi, bahara kadar eski özelliklerini kazandığının ifade edildiği bu beyitte de Nev'î'nin, bütün Divan şairleri gibi ne kadar dikkatli bir gözlemci olduğunu görmemek mümkün değildir.

Gazelin, *“Ey Nev'î! Gerçi esen rüzgâr bulut külünü uçurur ama felek, güneşin korunu bulamaz”* şeklinde düz yazıya çevirebileceğimiz,

Bulmaz ahger-i hurşîdi felek ey Nev'î

Gerçi hâkister-i ebri uçurur bâd-ı vezân

şeklindeki makta beytinde de; devrinde geçerli olan mangal , tandır, ocak ve benzeri ısınma vasıtalarının nasıl dikkatle gözlemlendiğini ve şiire ne kadar güzel aktarıldığını tespit ederken, devrin sosyal durumu hakkında da bilgi sahibi oluyoruz. Alevi sönmüş ateş zamanla küllenir. Küllerin altında kalan kor halindeki ateşi tekrar ortaya çıkarmak için ateş eşelenir veya üfürülerek üzerindeki kül yok edilir. Ateş koruna benzetilen güneşi örten gri renkli bulutlar, şekil ve renk bakımından küle benzetilmiştir.

Bulutları harekete getiren rüzgar ise, ateş korunun üzerindeki külleri uçuran nefes gibi hayal edilmiştir. Ancak rüzgâr bulut küllerini ne kadar uçursa uçursun felek, güneş korunu asla bulamaz. Kış güneşinin artık ateş kuru olma özelliği kalmamıştır.

Nev'î'nin bahar ve kış ile ilgili bu iki güzel gazelinin temelde birleştikleri özelliklerin başında her iki şiirin de çok iyi gözleme (müşâhede) dayanıyor olması gelir. Zaten hiçbir sanat eseri tamamen hayal mahsulü olamaz. Sanatkâr içinde yaşadığı çevrenin ve toplumun ayrılmaz bir parçasıdır ve eserlerinde mutlaka bu çevrelerin ve aldığı eğitimin izleri bulunur. Bu her sanat dalı ve sanatkârları için geçerlidir. Bu bakımdan Divan şiiri için söylenen bütün suçlamaların peşin hükümlerle dile getirilmiş ifadeler olduğu düşünülebilir. Elbette ki bir sanat eserinin içinde hayal unsuru bulunacaktır. Bu, sanat eserine güzellik ve cazibe katan en önemli unsurdur. Ancak bir eserde hayal unsurunun bulunması, o eserin sanatkârının izlenimlerini, hayat tecrübelerini, eğitiminin kazanımlarını, içinde yaşadığı toplumun örf, âdet ve gelenekleri ile inançlarının izlerini taşımayacağı anlamına gelmez. Bir sanat eserini beğenmemek başka bir şey, onu reddetmek başka bir şeydir. Ben Şeker Ahmed Paşa'nın ya da Hoca Ali Rıza'nın resimlerini daha çok beğenir, Picasso'dan hoşlanmıyorum olabilirim. Benim bu şahsî beğenim Picasso'nun eserlerinin değersiz olduğu anlamına gelmediği gibi, benim Picasso'yu değerli bir sanatkâr olarak kabul etmem de söz konusu olamaz. Buna her sanat dalı için örnekler vermek mümkündür. Konunun kabul edilemez tarafı, Divan şiiri hakkında gerçekten bir değerlendirme yapılmadan kararların veriliyor olmasıdır. İncelersiniz beğenmezsiniz, buna kimsenin bir diyeceği olamaz. Ama incelemeyen, bir tahlile ve değerlendirmeye tâbi tutmadan, kulaktan dolma bilgilerle altı yüzyıl ayakta kalabilmiş ve binlerce şair yetiştirip binlerce ciltlik eserler meydana getirmiş bir edebiyatı, önemli bir kültür varlığımızı bir kalemde silip atmanın adını koymak da bizim için pek kolay olmamaktadır. Öyle umut ediyoruz ki, yeni yetişen nesiller bu edebiyatı inceleyerek ve onu anlayarak, ondan yararlanmanın yollarını bulacaktır. Bunu başarırlarsa, kendi meydana getirecekleri eserlerin ne kadar sağlam temellere oturacağını ve ne kadar zenginleşip güzelleşeceğini göreceklerdir.

“TWO GHAZELS OF NEV’Î CONCERNING SPRING AND WINTER”

Abstract

Nev’î is one of our sixteenth century poet. During this century, Turkish classical (Dîvan) literature saved itself from the influence of Iranian literature and reached its peak and raised its own classical poets such as Fuzulî and Bâki. Even though in the sources Nev’î was mentioned as a talented poet, his name is not mentioned among the top-grade poets. However, our study on his poems and other studies on his works show that he produced a number of first-rate works. By producing such works, this unpretentious poet naturally deserves to be mentioned among the first-rate poems of the period. By studying his poems, we noticed that Nev’î has colorful and original dreams, a good ability to use language, his “unpretentious but amorous” manner as he himself described, his sincerity in expression of his feelings, his knowledge of mystical thoughts and a strong ability to express his thoughts. Two poems of him will be analyzed in this article in order to give an idea about the quality of his poems.

Keywords

The Classical Turkish poetry of the sixteenth century, Nev’î, sharh, social life in poet.

